

Психологічні аспекти інноваційної діяльності в умовах вищої школи

О. П. Коханова

Ключові слова: інновація, інноваційна діяльність, готовність до інноваційної діяльності, детермінанти інноваційної діяльності, організаційні детермінанти, особистісні детермінанти, креативність, інноваційна особистість.

Ключевые слова: инновация, инновационная деятельность, готовность к инновационной деятельности, детерминанты инновационной деятельности, организационные детерминанты, личностные детерминанты, креативность, инновационная личность.

Keywords: innovation, innovative activity, readiness for innovative activity, determinants of innovative activity, organizational determinants, personal determinants, creativity, innovative personality.

У роботі розкрито сутність інноваційної діяльності, її зовнішній, предметний і внутрішній зміст; проаналізовано детермінанти успішної інноваційної діяльності, визначено ймовірні проблеми на шляху її розгортання; розкрито психологічні особливості інноваційної особистості.

В работе раскрыто содержание инновационной деятельности, ее внешний, предметный и внутренний аспекты; проанализированы детерминанты успешной инновационной деятельности, определены возможные проблемы в процессе ее осуществления; раскрыты психологические особенности инновационной личности.

In work the content of innovative activity, its external (subject) and internal aspects are opened; determinants of successful innovative activity are analysed, possible problems in the course of its implementation are defined; psychological features of the innovative personality are opened.

Одним із пріоритетних напрямків розвитку сучасної науки та освіти є розробка і впровадження в педагогічну діяльність інноваційних процесів.

Проблема інновацій в освіті на сьогоднішній день не є абсолютно новою, проте вимагає більш глибокого та всебічного вивчення з позиції висвітлення основних психологічних аспектів інноваційної діяльності.

Особливо актуальною дана проблема є в умовах вищої школи, оскільки якість професійної підготовки сучасних студентів значною мірою визначає майбутнє нашого суспільства, яке залежить від високого рівня професіоналізму, соціальної та психологічної зрілості молодих фахівців і, безперечно, від інноваційності їх особистості.

Особлива відповідальність за реалізацію провідних завдань вищої школи покладається на викладачів, готових до інноваційної педагогічної діяльності, що забезпечує успішність реалізації освітніх інновацій. Запровадження нового обов'язково пов'язане з ідеєю особистості творця. Орієнтація науки і освіти на інновацію змінює статус особистості, ставить у центр вимогу проголошення та визнання її інноваційності, а також взаємозв'язок освітніх перетворень з новими цінностями, які народжують нову особистість – інноваційну особистість педагогічного працівника [1, 230].

Виходячи з цього, вважаємо проблему психологічних аспектів інноваційної діяльності в умовах вищої школи актуальною. Метою роботи є розкриття зовнішнього та внутрішнього змісту інноваційної діяльності, визначення основних детермінант її успішного розгортання в умовах вищої школи, а також розкриття психологічних особливостей інноваційної особистості педагога.

Аналіз існуючих наукових підходів до вивчення інноваційних процесів засвідчив їх поліваріативність. Так, психологічні аспекти формування готовності особистості до інновацій знаходять своє відображення у дослідженнях особливостей ставлення людей до нововведень (В. Дудченко, Б. Сазонов, Т. Шукаєва В. Юрченко), характеристик людського чинника інноваційних процесів та цільових орієнтацій учасників інноваційного процесу (А. Іскандаров, М. Лапін,

Ю. Карпова, О. Хомерики), механізмів подолання інноваційних бар'єрів і розвитку мотиваційної сфери суб'єктів інноваційних процесів (Н. Городецька, А. Пригожин, А. Свенцицький, М. Кроз, Л. Подлесна), ролі й місця творчості в інноваційній діяльності (О. Дусавицький, С. Максименко, В. Моляко, Б. Твісс, Л. Хадсон), розвитку відповідних здібностей до реалізації нововведень (Б. Паригін, О. Советова) [3].

В останні роки зросла кількість досліджень, в тому числі дисертаційних, присвячених проблемі готовності вчителів до інноваційної діяльності (І. Богданова, І. Гавриш, Л. Даниленко, І. Дичківська, О. Дубасенюк, Н. Дука, В. Загвязинський, В. Сластьонін, Т. Побєдова, Л. Подимова, О. Шапран та ін.). Аналіз наукових джерел з педагогічної інноватики свідчить, що успішність інноваційної діяльності багато в чому залежить від психологічної готовності педагога до сприйняття і реалізації нововведень (М. Боришевський, Г. Головін, В. Загвязинський, Н. Клокар, Л. Мітіна, Є. Павлютенков, Н. Попель, О. Соснюк, О. Францева та ін.) [3]. Поняття фахової інноваційної культури педагогічних працівників, а саме її структура та психологічні механізми розвитку висвітлюється в наукових роботах О. Ігнатович.

Попри значну кількість наукових позицій відносно проблеми інноваційних процесів вважаємо за необхідне проаналізувати детермінанти успішної інноваційної діяльності педагога, а також розкрити психологічні особливості інноваційної особистості.

За своїм змістом, формами і методами освіта є постійно змінюваним феноменом, адже вона весь час реагує на нові цивілізаційні виклики, суспільні реалії, враховує тенденції, перспективи суспільства. І тому сучасна освіта має бути орієнтованою на формування готовності особистості до динамічних змін у світі за рахунок розвитку творчих здібностей, різноманітних форм мислення, здатності до партнерської взаємодії з іншими людьми, інноваційного підходу до професійної діяльності.

Поряд із цим однією зі значущих особливостей сучасної системи освіти є співіснування двох стратегій організації навчання – традиційної та інноваційної. В умовах вищої школи може спостерігатися суперечлива ситуація розбіжностей в очікуваннях і діях основних суб'єктів навчальної взаємодії. В одних випадках педагог виявляє готовність до генерування, сприйняття і навіть реалізації нових ідей, а студент очікує звичних, стандартних підходів і дій. В інших – молоді люди прагнуть змін і будь-яких варіацій в навчальному процесі, натомість стикаються зі стереотипним і шаблонним підходом з боку викладача. Причому найчастіше можна констатувати саме другий приклад суперечностей в освіті. Відтак доволі консервативні погляди самих педагогів, які здобували освіту в інший час і в інших умовах, можуть наштовхуватися на прогресивні ідеї молодих людей, які бажають чогось нового і незвичного. Особливо гостро дана проблема постає перед досвідченим фахівцем, у якого вже вироблений власний стиль професійної діяльності, і нерідко – доволі ефективний.

Попри це у сучасній психологічній науці активізуються дослідження специфіки інноваційної діяльності особистості в різних напрямках:

- у контексті комп'ютерно-інформаційних технологій,
- в галузі вивчення психології споживача товарів і послуг,
- у сфері вивчення лідерства,
- в контексті вивчення соціальних процесів і технологій,
- у сфері освіти [6, 146].

Однією з причин цього є те, що різке збільшення обсягу наукових знань про світ останнім часом поставило питання про виділення в них найбільш перспективних з точки зору можливостей їх подальшого використання. Крім того, інтенсивний розвиток комунікативних та інформаційних технологій значно спростив і прискорив процеси народження нових ідей, а також їх просування та втілення. Ще одна причина пов'язана зі зростаючою могутністю сучасних знань, неправильне

використання яких може призвести до несприятливих наслідків. У зв'язку з цим доволі актуальною є проблема захисту людини, суспільства і цивілізації від зловживання новітніми продуктами пізнання і творчості. Інноваційна активність суб'єкта і суспільства, яка багато в чому регулює процеси використання сучасних знань і технологій, у контексті забезпечення такої безпеки може відігравати доволі важливу роль [6, 57].

Аналіз інноваційної діяльності вимагає розгляду як зовнішньої, предметної, так і внутрішньої, психічної сфер діяльності. Виходячи з предметної позиції, «інноваційна діяльність – це метадіяльність, спрямована на перетворення всього комплексу особистісних засобів суб'єкта, які забезпечують не тільки адаптацію до швидко змінюваної соціальної та професійної реальності, але і можливість впливу на неї». Аналізуючи внутрішній, психічний бік такої діяльності, слід говорити про готовність до інноваційної діяльності, яку можна розглядати як певну сформованість особистісного ресурсу людини, що забезпечує свободу її інтелектуальної самореалізації в умовах зміни соціальної реальності [2, 24].

Особливо важливим питанням вважаємо вивчення основних детермінант успішної інноваційної діяльності. Так, аналіз останніх дозволяє розподілити їх на дві групи: особистісні та організаційні. Особистісні пов'язані насамперед з тими психологічними характеристиками суб'єкта, які сприяють або перешкоджають перебігу інноваційних процесів. Організаційні – пов'язані в першу чергу з тими структурними і соціально-психологічними параметрами системи або організації, які здійснюють на долю інновацій в ній найбільший вплив.

Успішність інноваційної діяльності значною мірою детермінована відповідними психологічними параметрами суб'єкта, які пов'язані з його компетентністю у взаємодії з новими ідеями і технологіями. Одна з них пов'язана зі здатністю продукувати нові ідеї (креативністю), інша – зі

здатністю їх приймати, доробляти, розповсюджувати і втілювати (інноваційністю) [6, 69].

Поряд із цим, існує зворотний вплив інноваційності здійснюваної суб'єктом діяльності на його особистість. Так, дослідники інноваційних процесів відзначають, що наслідками нововведень можуть стати зміни у способах діяльності, стилі мислення, рівні культури, світогляду самих інноваторів. Так М. Кларін наголошує, що за своїм основним змістом поняття «інновація» відноситься не тільки до створення й розповсюдження нового, але й до змін в способах діяльності, стилях мислення, які з цим пов'язані [3].

Успішність та ефективність творчої інноваційної діяльності передбачає, що педагог усвідомлює практичну значущість різних інновацій у системі освіти не тільки на професійному, а й на особистісному рівні. Однак включення педагога в інноваційний процес часто відбувається спонтанно, без урахування його психологічної готовності до творчої інноваційної діяльності. Тому успішність останньої, її реалізаційна складова опосередковуються особистісним фактором у структурі готовності до неї педагога. Необхідна цілісність образу вчителя-новатора, як вважають В. Сластьонін і Л. Подимова, досягається поєднанням особистісного й діяльнісного аспектів його готовності [3].

Розглядаючи специфіку інноваційної діяльності, доцільно говорити про інноваційну особистість, яка має певні психологічні характеристики. Так, її основною відмінною рисою є зрілість і здатність самостійно вирішувати задачі, що постають перед нею. Інноваційна особистість, на думку С. Яголковського, це людина, яка:

- наділена достатнім рівнем розвитку інтелекту та креативності;
- ефективна як у виробництві розумової та творчої продукції, так і на поведінковому рівні у взаємодії з такими продуктами;
- є активним користувачем інформаційних, комп'ютерних і комунікативних технологій;

- чутлива до нового і орієнтована на його пошук;
- спрямована як на усвідомлення існуючої проблеми, так і на пошук її вирішення тощо [6, 60].

О. Ігнатович наголошує на тому, що природа інноваційної особистості діалектична, вона неодмінно припускає наявність такої основи, що формує типовість поведінки, і, в той же час, своєрідність, відмінність від інших. Інноваційна особистість педагогічного працівника характеризується розвинутою творчою уявою; має стійку систему знань, що розкривають сутність, структуру і види інноваційної діяльності; вміє цілеспрямовано генерувати нові нестандартні ідеї з використанням інтелектуальних можливостей і механізмів самоактуалізації; володіє психолого-педагогічними знаннями про освоєння і впровадження інноваційних процесів у систему освіти, спеціальними методами, прийомами і засобами, використання яких дає змогу активно включатися в інноваційну педагогічну діяльність; орієнтована на створення власних розробок, методик; виявляє готовність до подолання інерції мислення тощо [1, 232].

До особистісних якостей, які притаманні педагогам інноваційного типу, Ф. Юсупов відносить такі: достатній оптимізм, що дозволяє зберігати віру в успіх навіть у складній критичній ситуації; знижена емоційна чутливість, яка виключає надмірну реактивність на події та дає можливість зберігати душевний спокій у нелегких умовах педагогічної роботи; високий рівень внутрішньої локалізації контролю вольової дії, що проявляється у схильності людини покладати відповідальність за власні дії на самого себе, а не на інших людей або зовнішні «об'єктивні обставини»; значна гнучкість мислення, тобто вміння швидко переключатися при вирішенні проблеми, бачити її з різних боків. Меншою мірою це стосується інших особистісних характеристик, наприклад, достатньо високої емоційної зрілості, яка означає тверезу, реалістичну, швидше раціональну, ніж емоційну оцінку ситуації; підвищеного рівня

інтелектуальних здібностей, сміливості та рішучості у діяльності тощо [5, с. 57].

Інновація в соціально-психологічному аспекті – це створення і впровадження різного роду нововведень, які породжують значущі зміни в соціальній практиці. Інноваційна діяльність, не будучи процесом, який піддається формалізації, вимагає врахування людського фактора, зокрема подолання соціально-психологічних бар'єрів, які виникають на всіх етапах її розгортання [4, 139].

У процесі впровадження інновацій можуть виникати конфлікти різних видів і на різних рівнях. Основними параметрами, які впливають на процеси формування і розвитку конфліктів, а також визначають їх силу та ступінь прояву, є такі:

- неочікуваність і ступінь новизни впроваджуваної інновації;
- структурні характеристики системи та основні цілі її розвитку;
- продуманість та ефективність процедур впровадження інновації;
- суб'єктивні фактори, що визначають специфіку взаємостосунків між учасниками впровадження інновації [6, 200].

Так, нерідко суб'єкти педагогічної діяльності виявляються неготовими до сприйняття інновацій. Серед причин такої ускладненої сприйнятливості можна назвати:

- особливості ставлення до інновацій з боку суб'єктів інноваційної діяльності;
- відсутність готовності системи до сприйняття інновацій;
- свідомо протидія з боку суб'єктів інноваційної діяльності;
- недостатньо чітке й розмите розуміння сенсу і доцільності впроваджуваної інновації з боку суб'єктів інноваційної діяльності [6, 200].

Виходячи з вищесказаного, вважаємо, що ретельне обмірковування і оптимізація процедури впровадження інновацій в освіті є надзвичайно важливим фактором на шляху здійснення інноваційного процесу.

Формування інноваційного освітнього середовища має відбуватися з урахуванням всіх можливих варіантів ускладнень та проблем на рівні як системи в цілому, так і особистості зокрема. Крім того, важливою умовою успішної інноваційної діяльності педагога є врахування організаційних та особистісних детермінант, серед яких значення останніх доволі часто виявляється недооціненим.

Інноваційність як одна з провідних тенденцій сучасної освіти насамперед має передбачати формування у педагогів не лише фахової, а й інноваційної компетентності, становлення системи необхідних для інноваційного спрямування особистості цінностей і особистісних властивостей, що зумовлюють особистісну готовність до інноваційної педагогічної діяльності, а також розвиток інноваційної активності та сприйнятливості особистості фахівців освітньої галузі. Рівень сформованості вказаних вище якостей суттєво впливає не лише на успішність реалізації освітніх інновацій, професійної та особистісної самореалізації самого педагога, а й на якість навчання, професійне та особистісне становлення майбутніх фахівців.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні механізмів розвитку інноваційності особистості сучасних педагогів.

Література

1. Ігнатович О. М. Фахова інноваційна культура педагогічних працівників : психологічні механізми / О. М. Ігнатович // Проблеми сучасної психології : збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Вип. 7. – Кам'янець Подільський: Аксіома, 2010. – 832 с. – С. 229-239.
2. Карпова Ю. А. Введение в социологию инноватики : Учебное пособие / Ю. А. Карпова. – СПб. : Питер, 2004. – 192 с.

3. Коновальчук І. Психологічні аспекти готовності учителів до інноваційної діяльності / І. Коновальчук // Проблеми підготовки сучасного вчителя : збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2011. – Випуск 4. – Частина 1. – С. 155-161.
4. Психология. Словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с. – С. 139.
5. Юсупов Ф. М. Педагог, ищущий новое: штрихи к психологическому портрету / Ф. М. Юсупов // Вопросы психологи – 1991. – № 1. – С. 53-59.
6. Яголковский С. Р. Психология инноваций : подходы, модели, процессы : монография / С. Р. Яголковский. – М., 2010. – 264 с.